

magyar költői termésének egyik legkeserűbb darabja. A nőiséghez, identitáshoz, felnőttiséghez fűződő dilemmák most, végül, egy férfinél körül kristályosodnak ki. A férfinél az EMBERSZAG ideje után elhallgató Szép Ernő némasága, rezignációja, híres „*voltam*”-ja:

„*Minden, ami voltam, most leszek.*

A képek kifakulnak, és senki nem fog emlékezni arra, amit én láttam. Hogy mások hogyan engem. Munka volt, hogy éltem. Édes isten, milyen jó, hogy annyi mindenem, hát, túljutottam. Hogy nem kellett tovább gyereknek lennem, nem kell készülnöm az emlékezésre, nem kell már várnom, mi vár rám, milyen élet, ahogy rég látott rokon vár az állomáson.

Vége. Ami van, csak ráadás. Épp úgy, mint a boldog szerelem.”

A Szép Ernő alakjához fűződő rezignáció, a néma tanúság Turi Tímeánál a jelen létállapota – de nem a múlt feldolgozhatatlan terhétől némul el a vers, és végződik be a lét mint történet, hanem attól, hogy nincs valódi teher, nincs esemény, nincs változás, nincs kitörés a jelen időből. A „boldog szerelem” happy endje után maga az élet következik, elviselhetetlenül és verbalizálhatatlanul, tehát némán. Azt hiszem, rég nem koppant úgy a „boldog”, mint itt, az utolsó sorban.

Szűcs Teri

FIGYELJÜK A MESÉLŐ EMBERT (KIJELENTŐ MÓD)¹

„*Figyeljétek a mesélő embert*” –
Esszék és tanulmányok Lengyel Péterről
Szerkesztette Radvánszky Anikó
Ráció Kiadó, 2013. 640 oldal, 4500 Ft

(Érkezésemkor színészek próbálnak, majd a Bolyai János vonósnegyes hangol. Nem gondolom, hogy a Károlyi-palota főúri léptékű pom-

pázatos Lotz-terme egyszer csak Csacska Macska mulatóként lepleződné le, bár esetleg lehetne tenni egy kísérletet a kandalló irányába, gondoltam, de azért a fehér virágmintával futtatott vérvörös brokátok mégis felidéznek kissé a Café Chantant mondén világát. Nyugtázom a nyitott zongora jelenlétét. Figyelmem éles, minden impulzus az eseményre hangol, tökéletesnek kell lennie, mint egy jó kasszabetörésnek. Nem nehéz rájönni, itt ma még valaki zingizongorázni fog. Igazítok egy kicsit a szövegemen.

Úgy alakul, hogy a kedves szerző szóval tartalma is nekem adódik, míg a teremben minden elrendeződik, a brokátok kisimulnak. A zenészek Bachhal nyitnak. [Borítékoltam.] Minden a terv szerint halad. Felolvasás. Én jövök.)

Amikor a Lengyel Péter műveit tárgyaló esszé- és tanulmánykötet bemutatását magamra vállaltam, sejtettem, hogy sem erről a kötetről, sem a szerző életművéről nem tudok objektív képet adni, s nem csak azért, mert nincs állítható gumilencsém, és nem is azért, mert tudom, hogy még a fényképezőgép objektívja sem képes a dolgokat a maguk valóságában, objektivitásában megragadni, nemhogy én; hanem mert minden látásmód és nézőpont kérdése, ezt is Lengyel Pétertől tudom, s tőle tanultam, hogy látni, jól látni tanulni kell. Ő meg az apjától, Merényi Endrétől és az ő hátrahagyott fotóiból. S tulajdonképpen elegendő volt két mondat, hogy máris, a Lengyel-próza alapvetését tekintve egy igen lényeges csomóponthoz érkezzek: a továbbadás, az örökség átadásának kérdéséhez. Pedig a bevezetőben mindössze csak azt óhajtottam volna körbetáncolni, miért is lehetetlenség számomra Lengyel Péter prózájáról személyes érintettség nélkül, tárgyilagos-ságra törekvően beszélni. Lehetetlenre tehát nem vállalkozom, kizárólag benyomásokra.

Több mint negyven éve figyeljük a mesélő embert, aki, mint azt is jól tudjuk, írja egyetlen nagy regényét, s műveiben kényelmesen ellakhatunk, sétálghatunk, történetei tágas² és szellős csarnokok, amelyekbe az olvasók, értelmzők, kritikusok, irodalomtörténészek építenek oszlopokat, nem tartóelemként, hiszen e csarnokok megállnak a maguk alapjain, talap-

² „Tágas, szellős csarnok legyen a történet, lehessen benne ellakni, nézelődni, ide-oda járni.”

¹ A kötet bemutatójának szerkesztett változata.

zatain; ezek az oszlopok, sőt oszlopsorok inkább csomópontokként, tájékozási pontokként épülgetnek, hogy el ne tévedjünk, hogy legyen mibe kapaszkodnunk, hogy legyen hol találkozunk és megpihennünk e próza szemrevételezése, bejárása során.

Figyeljük tehát a mesélő embert, csüggünk szavain, mert eszméletlen jó szavakat tud összeguberálni és egymáshoz buherálni, csüggünk mondatain, regényein, regényszerkezetein, narratív identitásain, extra-, intra-, homo- és heterodiegetikus elbeszélésein és elbeszélőin, vizsgáljuk emlékezőtechnikáját, temporalitását, locuscit, spatiumait, metalepsziseit, ekphrasiszait, mise en abyme-jait – látható, már rég kinőtt a gyerekbetegségekből, ily komoly diagnózisai vannak. Nem csodálkozhatunk azon, ha ő mind-ezen kedves megértéssel mosolyog, de nem tehetünk róla, ezek jönnek ki a mi plajbászainkból, ezek irodalmi álkulcsaink, furdancsaink és acélkacsaink.

A Lengyel-életmű-recepciója, ahogy ez a most napvilágot látott kötetből is kitérünk, időről időre új lendületet vesz. A művek megjelenésével egy időben keletkezett recenziókat, kritikákat, a Péterek és nem Péterek nemzedékéhez társított prózafordulat jóslatait a kilencvenes évek elején, közepén követték a nagyobb ívű, átfogóbb tanulmányok, amelyek már a három kiemelt regénnyel is rendelkező életmű ívét, a művek prózapoétikai karakterét, magyar prózában elfoglalt pozícióját igyekeztek megrajzolni. Talán e korszak összegzésének tekinthető a veszprémi *Vár ucca 17.* című sorozatban, 1996-ban megjelent Lengyel Péter-szám, amely az addigi recepció összegyűjtésére vállalkozott. A művek és a szerző észben tartásához a *Litera* által működtetett Lengyel Péter-írólap is hozzájárult, az oldalra 2008-tól kerülnek fel prózarészletek, kritikák, tanulmányok, aktuális információk. Ám az is bizonyos, hogy a kicsiny, de bazaltkocka szilárdágú rajongótábor a szerző kerek évfordulója környékén, 2009-ben kapott új erőre, s bár az ünnepi alkalomra írt köszöntők, méltatások próbálták finoman feltörni a csendet, szóra bírni a hosszú évek óta kötelességtudóan és elmélyülten dolgozó alkotót, a születésnap és a 2010-es Kossuth-díj mégis inkább az értelmezőket ösztönözte megszólalásra, folytatódott és egészen új irányokkal, szempontokkal is bővült a Lengyel-művek vizsgálata. Az újraolvasásnak,

újragondolásnak, újragondolkodásnak kitüntetett csomópontja volt a 2010 decemberében, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán tartott konferencia és kerekasztal-beszélgetés, amely e kötet létrejöttének apropóját, alapját is adta. A napra pontosan három éve (2010. december 3.) tartott tanácskozás, működtessük most a Lengyeltől tanult mnemotechnikát, a 2010-es év első havazásán zajlott Piliscsabán, mert ez egy olyan ország, tudjuk, ahol négy évszak van egy évben. A reggel kezdődő s délelőtti egyre intenzívebbé váló hőésés azonnal izgalmassá és képlékennyé tette a konferencia programját, próbálta gyengíteni, kevés sikerrel, a megérkezés esélyeit. Végül azonban a hó – a mester, Ottlik regényéből is jól ismert jelentésben – jótékony kegyelemmel lepte be a tanácskozást, s a komoly tudományos diskurzus az élénk társalgás, a kedélyes, nosztalgikus, éles elméjű párbeszédek irányába nyílt meg. (Arra is emlékszem, ahogy a népes asztaltársaság kis csoportokban diskurált, s hogy hazafelé a téli sötétben Pest felé robogó vonaton renetgetet neveltünk.)

Amikor vasárnap este e kötet bemutatására készültem, s számba vettem, hogy jó, tehát lesz zene, nyilván Bachot játszanak, bizonyára zingizongoráznak is (valóban így történt, és minden zenei alapismerettel szembeszállva a vonósnégyes negyedik tagja a zongorához ült, „*nékem csak Budapest kell!*”, elképesztő: a Negyedik a zongorás!), lesz felolvasás, meg leszek én... s akkor hirtelen elfogott a vágy, hogy kéne vinni, vagyis hozni egy macskakövet, egy amolyan igazi feketét, s akár még forgatgatnám is kedvemre, az értelmezés sokféleségét, sarokpontjait – vagy sarokköveit? – illusztrálandó. De tulajdonképpen nem is olyan nagy baj, hogy nem cígöltem ide azt a bazaltkövet, hiszen elég súlyos és elég testes ez a gyönyörű vállalkozás is, amit most a kezemben tartok. A Ráció Kiadó gondozásában megjelent gyűjtemény egy remélhetőleg hosszú életű sorozat nyitódarabja: a *Libra Librum* sorozat XX. századi alkotók életművét kívánja bemutatni a recepció tükrében, s külön öröm számomra, hogy ennek a sorozatnak Lengyel Péter eddigi életműve lehet az első darabja, próbaköve. A „*FIGYELJÉTEK A MESÉLŐ EMBERT!*” című kötetnek nemcsak a borítója, a szerző véd- és kézjegyévé vált fotóval, árulkodik szerkesztői, könyvtervezői igényességéről, hanem a kötet fel-

építése, tartalmi és tipográfiai elrendezése, a szövegrendezés precízitása is szíves olvasásra csalogató.

A Lengyel-életmű átfogó recepcióját tartja tehát kezében az érdeklődő, a művek megjelenését közvetlenül kísérő írásoktól egészen 2012-ig, a kézirat lezárásáig megszülető darabokig. Radvánszky Anikó szerkesztői bevezetőjéből, de a szövegek végén feltüntetett évszámokból is kiderül, hogy a válogatás nem a keletkezés időrendjében közli az írásokat, s a kommentáló műfajok – lehetetlen – szétszalazására sem vállalkozik. Nagyon helyesen az életmű darabjai szervezik a kötet struktúráját, a művek keletkezési sorrendjét követve, mindezt néhány, a prózai oeuvre egészét tárgyaló vagy egy ki-tüntetett prózapoétikai szempontot több művön végigvezető nagyobb ívű tanulmány előzi meg. Az elbeszéléskötekek, regények köré csoportosított írások mégsem szigetelődnek el, sőt, az egész kötetet párbeszédesség, átjárhatóság jellemzi. Ez egyrészt abból fakad, hogy sokszor az egyes művekre koncentrálnak tanulmányok is tekintenek az életmű más darabjaira, vagy kifejezetten prózapoétikai változásokat rögzítenek az egyes művek között. Másfelől, s ez az, ami roppant izgalmas: egymás mellé kerültek a befogadás korai és kortárs darabjai. A jellemzően 2009–2011 körül készült tanulmányok már eleve reflektáltak a recepció korábbi írásaira, hiszen az irodalomtörténeti és irodalomtudományos diskurzus jellemző mozzanata, eljárása a primer szövegek alapos ismeretén túl, hogy a későbbi szövegek értelemszerűen valamilyen módon viszonyulnak a korábbi megszólalásokhoz, saját horizontjuk, értelmezői pozíciójuk elmozdulásait a korábbiakhoz képest is rögzítik. Ez az akár évtizedeket is átívelő párbeszéd most, rendhagyó módon, egyetlen kötetben kapott helyet, így a jórészt fiatalabb nemzedék hivatkozásait könnyűszerrel megtalálhatjuk, (még) egy pillanatra sem kell kiengedni a kötetet a kezünkből.

A művek megjelenésekor írott méltatások, bírálatok a maguk kortárs kulturális, irodalmi közegében találtak először a szerző írásai-
val, a recenziók, kritikák felvetései ebből a környezetből, kontextusból szólaltak meg, s gyakran az elbeszél világ, történet referenciális kapcsolódási pontjait, az elbeszélések, regények külvilághoz való viszonyrendszerét tárgyalták,

továbbá szinte egységesen üdvözölték azt az utánozhatatlan prózanyelvet, nyelvi erőt, amely Lengyel Péter sajátja, s amelyet, mármin a nyelv előtérbe kerülését a prózafordulat egyik jegyeként emeltek ki. A magyar próza korszakváltó vonásai felől vizsgálták, méltatták a műveket, rögzítették a szerzőre jellemző prózapoétikai jegyeket, e próza morális alapállását, visszatérő témáit, írói fogásait, mint például az emlékezés, nyomozás jelentőségét vagy a minden regényt érintő műfaji transzformációkat; ezeket a szempontokat később nagyobb ívű, részletező tanulmányok bontották ki.

A 2010-es konferencia kapcsán vagy annak közvetlen közelében keletkező írások azt is megmutatják, hogy az értelmezés újabb vonulatára az utóbbi évtizedek vagy a közelmúlt tudománytudományi, irodalomelméleti irányai, mondhatni értelmezői trendjei hatottak, ezeknek filozófiai, esztétikai, antropológiai, narratológiai belátásait mozgósítva készülhettek el a kötet legfrissebb írásai, amelyeknek többsége ugyanakkor egyáltalán nem zárta ki a korábbi értelmezésekkel való párbeszédet, továbbgondolhatóságot.

A Lengyel-művek értelmezői csapásai szépen kirajzolódnak a tanulmányok olvasása során. A vizsgált szempontok természetesen nem függetleníthetők egymástól, bizonyos jegyek tárgyalása hatással van más narratív vagy tartalmi elemek értelmezhetőségére is. Úgy tűnik, a regények műfaji kérdéseinek tárgyalása ki-tüntetett terepe a korábbi és jelenlegi befogadásnak is, a szerző által elkövetett műfaji reflexiók, transzformációk befogadói észlelése, értelmezése, jelentőségének rögzítése az OGC MÁSODIK BOLYGÓJA, a CSERÉPTÖRÉS, de leginkább a MACSKAKŐ detektivitásának mibenlétével kapcsolatban nyit értelmezői játékkeret. Benyovszky Krisztián, Garami András s részben Horvay Hórcher Ferenc írásai fókuszálnak a műfaji kérdésekre, de a MACSKAKŐ korabeli és későbbi értelmezőinek szinte mindegyike reflektál a bravúros kasszafúrók és a földtörténeti nyomozás szálait együtt mozgó regény műfaji játékmájára. A nyomozás mint a szereplők, elbeszélők, implikált szerző tevékenységeire, tehát az életmű egészére vetülő metafora e próza alapállását hordozza, azt, hogy a történet, a dolgaink valahol megvannak, csak úgye, tudjuk, ki kell bogozni őket, amennyire lehet. Amű-

faji kérdésekhez szorosan kapcsolódnak a narratívák alakulását, a regényszólamok formálódását, az elbeszélők személyeit, mibenlétét vizsgáló írások például Dömötör Edit vagy Ferenczy Nikolett tollából.

A Lengyel-recepció értelmezéséhez különösen termékenynek bizonyul a hatvanas-hetvenes évek elméleti kutatásai nyomán „térbeli fordulatként” regisztrált topográfiai és térpoétikai belátások mozgósítása. Foucault, Bachelard, Certeau, Pierre Nora teóriái – hogy most csak a legismertebb neveket emeljük ki – a tér, térformák, tér és emlékezet, tér és identitás vizsgálatára tette érzékennyé az értelmezőket. Az életmű nyitott térképként való olvasatát Pór Péter, a városban való mozgás, haladás, a város mint észlelhető, tapasztalati tér jelentőségét és jelentéseit Papp Ágnes Klára, Bazsányi Sándor és Wesselényi-Garay Andor tanulmánya állítja középpontba. Radvánszky Anikó írása Pierre Nora emlékezhely-fogalma felől vizsgálja a spontán és tudatos emlékezet tér- és időbeli alakzatait. A nagyvárosi atmoszféra, a városban való mozgás, bolyongás, a város utcáinak, épületeinek, közlekedési eszközeinek, fényeiének stb. jelentőségét, emblematikus szerepét a művek megjelenése után közvetlenül készülő írások is tökéletesen érzékelték és értették, ám ezek interpretációbeli kiterjesztéséhez és elmélyítéséhez a térpoétikai munkák inspirációi is szükségeltettek.

A számos lehetséges és termékeny közelítési szempont közül végül az életmű fontos, sokáig inkább külső megjelenéséhez társított elemére, a képre, fényképre hívnám fel a figyelmet. A képlemelet, fotóesztétika robbanása, a képleírás esélyeit latolgató teóriák a Lengyel-művek keletkezésének idejével is összhangba hozhatók. E próza működésére, látásmódjára, a narráció formálására óriási hatást gyakorló örökség, az apa fotográfiáinak explicite szövegbe íródását, ennek jelentőségét és a fotográfia elbeszéléstechnikára gyakorolt hatását vizsgáló írások a recepció új irányait nyitják meg. Mindez természetesen jó adag hazabeszélés, hiszen e sorok felolvasóját rettenetesen izgatja a fotók szövegben betöltött helye, a képhasználat és képleírás narratopoétikai következményei, ám a fénykép és szöveg, látás és visszapillantás, a fénykép fenomenológiáját és a kulturális emlékezet viszonyrendszerét vizsgálja Bán Zsófia

írása is, aki az értelmezési mezőt megnyitja Sebald prózájának irányába is. A két alkotó együttlátása, együttlátatása egyáltalán nem véletlen, hiszen a szerzők szellemi rokonságára, összeolvasására, szó szerint közös nézőpontjára már Radnóti Sándor is felhívta a figyelmet.

A kötet írásait, méltatásait és az elemzések sorát záró két mélyinterjú olvasva még mindig úgy tűnik számomra, hogy a Lengyel-szövegek olvasását és értelmezését nem lehet abbahagyni. Művei tágas csarnokok és zezugos utcák egyszerre, amelyekben mint városi flâneurök, kedvünkre kóborolhatunk, ahogy Lengyel hősei is teszik az elbeszélésekben, a MELLÉKSZEREPLŐK-ben, a CSERÉPTÖRÉS-ben, a MACSKAKŐ-ben. Kószalunk, kódorgunk, lézengünk, lófrálunk az életműben, persze nem teljesen céltalanul, s közben megállunk egy-egy részletnél, visszanezünk, továbbmegyünk, megfigyelünk, tapasztalatokat gyűjtünk, s mi magunk is megéljük és megértjük a várost, a dolgokat. S mindeközben szemmel tartjuk, mint Dajka doktor a zongorást, szüntelenül figyeljük a mesélő embert, aki ennek a városnak közepén, tetején ül, s mondja a magáét.

Vísy Beatrix

SÉRTÉSEK, SÉRTŐDÉSEK, SÉRÜLÉSEK

*Salman Rushdie: Joseph Anton
Greskovits Endre fordítása
Ulpius-ház, 2012. 732 oldal, 4999 Ft*

– Jól tudom, hogy a magyar történészek negatívan értékelik az oszmán-török korszak egészét, s tagadják, hogy érdemleges átvétel történt volna a muszlim kultúrából? – A leendő recenziens rosszat sejtve pislogott a német kollégára, s vonakodva bár, de belement a játszmába: elismerte az állítás igazságtartalmát, sőt jelezte azt is, hogy alapjában véve ő is egyetért azzal. A kolléga igazán türelmes volt, nem vádolta e sorok íróját explicit iszlamofóbiával, „csak” némi vakfoltokat okozó orientalizmussal. E sorok írójában inkább az hagyott rossz érzést, hogy nem tudott kellőképpen érvelni álláspontja mellett;